

Predgovor

Razprave o državi in trgu bi lahko nedvomno uvrstili med najvidnejše v sodobnem času: od pouličnih klepetov, gostilniških miz, družinskih slavij, do parlamentarnih razprav in akademskih posvetov. Zdi se, da ima mnenje o razmerju že prav vsak, kot tudi o tem, kako kategorije sploh razumeti. Vsakdanje poglede na razmerje sooblikujejo številne politične in analitične razprave o globalnih politikah in ekonomski finančni krizi kot tudi politični pozivi po vitki državi in krčenju njene vloge v sodobni družbi aktivnega dela. Strokovnjaki, ideologi in politiki utemeljujejo svoje argumente s tržnimi zakonitostmi, s potrebo po deregulaciji trga, podjetniški logiki in zasebni iniciativi. Temu oporekajo tisti, ki izpostavljajo prav nasprotno: da je danes potrebne več države in manj trga. Številni sodobni kritiki dokazujejo, da se je država sicer umaknila s področja socialnega varstva, a je zato okrepila svojo vlogo na področju družbenega nadzora. Študije nacionalizmov in etničnosti pa izpostavljajo, da kljub svetovnim globalnim povezavam vloga nacionalne države ni izginila, temveč se je preoblikovala.

Tradicionalna ločnica med državo in trgom, ki se pogosto prevaja v ločnico med politiko in ekonomijo, je zaznamovala razvoj od merkantilističnih do ekonomskih nacionalnih politik. Klasično podobo liberalne države je po gospodarski krizi tridesetih let dvajsetega stoletja in po drugi svetovni vojni zamenjal ideal keynesianske države blaginje, v socialističnem svetu ideal načrtnega gospodarstva in družbenega samoupravljanja, v zadnjih dvajsetih letih pa prehod v državo aktivnega dela ter tržnega delovanja.

Čeprav bi lahko na prvi pogled rekli, da je razmerje med trgom in državo tudi na področju današnje Slovenije potekalo po liniji odpiranja in dereguliranja, pa poglobljeni vpogled v prispevke pričujočega zbornika pokaže, da so razmerje v 20. stoletju zaznamovali številni cikli. Razmerje med državo in trgom v družbi je določalo razumevanje obeh kategorij kot tudi njunega prepleta, cikličnost njunega razvoja in pomenskih poudarkov v zgodovini.

Prispevki v zborniku izpostavljajo, da kategoriji trg in država nista statični in da ju gre brati v konkretnih historičnih kontekstih. Razprave o razmerju med državno regulacijo in tržno svobodo imajo namreč svojo zgodovino. Po eni strani jih je pomembno brati v konkretnih historičnih kontekstih, saj so odsevale življenjsko dinamiko in razumevanja svojega časa, hkrati pa so vzpostavljale okvire politično gospodarskega delovanja. Prispevki z vpogledom v probleme, strahove in dileme, ki so spremljali razprave med zagovorniki tržnih zakonitosti in državne regulacije, načrtovalci gospodarske politike ter ekonomskimi strokovnjaki v Sloveniji v 20. stoletju po drugi strani kažejo na številne kontinuitete in cikle. Z zbornikom želimo avtorice in avtorji opozoriti, da razmerje država – trg ni enoznačno in da ga ne gre reducirati na dihotomijo državnega intervencionizma in svobodnega trga, da je zgodovina razprav med gospodarstveniki, podjetniki, strokovnjaki – ekonomisti in menedžerji oz. direktorji ter politiki, ideologi dinamična zgodba.

Zbornik je nastal v okviru zastavljenih ciljev in metodoloških pristopov programske skupine Gospodarske in socialne zgodovine 19. ter 20. stoletja na Inštitutu za novejšo zgodovino. V skupini smo si v tokratnem projektu zadali iz zgodovinskega ter antropološkega vidika proučiti razmerje med državo in trgom, natančneje raziskati kontinuitete in diskontinuitete v okviru dolgoročnosti. S konceptom dolgoročnosti poskušamo v programu razumeti gospodarsko in socialno zgodovino ter procese obravnavati v vzročno-posledični vzajemni povezavi družbe skozi daljše časovno obdobje. Raziskovanje osrednjih strukturnih gospodarskih procesov in političnih transformacij je vpeto v širši družbeni kontekst, v kontekst vzročno-posledične pogojenosti gospodarskega, socialnega, političnega in kulturnega razvoja. S tem želimo opozoriti, da zgodovinski razvoj ne gre pojmovati linearno, saj poleg prelomov in diskontinuitet razvoj pomembno zaznamujejo številni cikli in kontinuitete. V tem smislu razmerje med trgom in državo proučujemo v njegovi dinamiki, gre namreč za proces.

Z zbornikom izpostavljamo, da ekonomskih vprašanj in razmerij ne gre obravnavati izven družbene umeščenosti. O državi in trgu seveda ne moremo govoriti kot o nevtralnih kategorijah. Že Karl Polanyi je opozoril na družbeno umeščenost trga, v zadnjem času pa je več polemik tudi o tem, kaj dejansko pomeni država. Na eni strani lahko državo proučujemo kot sistem oz. aparat, na drugi kot idejo oz. ideologijo. Razumevanje države močno zaznamuje razmerje med državo in družbo. Dihotomija v splošnem vzpostavlja videz dveh koherentnih ločenih sistemov, kjer se država kaže kot zunanja sila, ki penetrira družbo, v nadaljevanju tudi tržne zakonitosti in zasebne iniciative. V sodobni kritiki prevladuje tendenca, da gre državo razumeti v smislu družbenega upravljanja in politične racionalizacije, v povezavi z genealogijo subjekta, v okviru semantičnih povezav med vladanjem in mišljenjem (governmentalité).

Čeprav večina prispevkov v zborniku ne problematizira posameznih kategorij države oz. trga, avtorice in avtorji pokažemo, da razmerje ni enoznačno, da enega ne gre razumeti brez razumevanja drugega, da je razmerje med njima močno zaznamovala še neka druga družbena institucija: to je podjetništvo s svojo strukturo in organizacijo. Ideja, da podjetniško upravljanje preoblikuje razumevanje družbe in države, sovпада s sodobnimi analizami, ki izpostavljajo, da podjetje ni zgolj formalno pravna oblika organizacije dela ter lastnine, temveč oblika miselnosti, družbenega upravljanja in normiranja.

Prispevki so različni po metodi (analiza tiskanih, časopisnih, arhivskih in ustnih virov, statistične analize ter teoretski pregledi), po metodoloških poudarkih kot tudi po vsebini oz. časovni opredelitvi. Večji poudarek je namenjen predvsem gospodarski zgodovini, čeprav le-tega ne gre razumeti ločeno od družbenih procesov. Dinamiko razmerja poskušamo avtorice in avtorji ujeti tako v makro kot tudi v mikro perspektivi: na ravni podjetja, živahnega razmerja med potrošništvom in produkcijo ter ekonomisti in politiki. Pogled na mikro raven kaže na razkorak med predpisanim in dejanskim življenjem, na prepreke ter pogajanja, s katerimi so se srečevali ljudje v vsakdanjem življenju, na družbene kontekste in druge povezave, kot na primer vprašanje zaupanja, vrednostnih sistemov, stereotipov, različnih razlag in razumevanj teh kategorij. Prav tako tudi pogled na posamezna leta znotraj makro zgodovine kaže na konflikte med težnjami ter idejami na eni strani in uradnimi ureditvami na drugi. Članki izpostavljajo, da je za vpogled v dinamiko razmerij treba pogledati izven posameznih političnih aktov in določitev, v prostor pogajanja med različnimi akterji: ideologi, politiki, ekonomisti, gospodarstveniki, direktorji, delavci, potrošniki in oglaševalci.

Takšen pogled sledi usmeritvi programske skupine, da bi družbene institucije razumeli v antropološkem smislu. V skupini pričujemo družbene institucije v njihovi dinamiki in življenjski formi. Naše izhodišče je, da so institucije ljudje, lokalni akterji s svojimi vzorci razmišljanja in z dejanji, ki so v različnih političnih režimih sestavni del vsakdanje življenjske rutine. Z osredotočanjem na življenjske ritme opozarjamo na razpetost med deklariranim, političnim, teoretičnim in vsakdanjimi zmožnostmi, ki čez čas spreminjajo tudi načela in politične odločitve ter ureditve. Odpiranje vpogleda v medsebojna pogajanja okoli pomenov razsvetljuje neskladja med normativnim, deklariranim in predpisanim ter vsakdanjo organiziranimi realnostmi. Prav v teh vmesnih prostorih prihaja do pogajanj med politiki in gospodarstveniki, med podjetniki in politiki, kot tudi do kontradikcij, kar konstituira družbene realnosti.

Institucionalizacija družbenih razmerij zajame tudi vpogled v simbolne vpise in kulturne pomene v družbi. Vprašanje, ki nas torej zanima, je, kaj so ljudem določeni procesi, razprave in kategorije pomenile. Ne gre torej le za

materialno in ekonomsko (družbeno kontekstualizirano) perspektivo, temveč tudi za simbolno ter kulturno. V metodološkem smislu je zato poudarek poleg analize ekonomsko socialnih procesov tudi na idejnih shemah, reprezentacijah, mišljenju in zamišljanju realnosti, na načinih, kako so ljudje v okviru svojega prostora in časa razumeli ekonomsko socialne procese ter kako so jih doživljali. S tem postavljamo pod vprašaj univerzalistično razumljene kategorije in jih prikažemo v razumevanju specifičnega prostora in časa. Tako je v ospredju vprašanje, ali, in na kakšne načine, prihaja do pogajanja med normativnim in realnim, kar zajema taktike in strategije od ozaveščenih kot tudi nereflektiranih odzivov posameznikov in skupin. Ob tem se pogosto kaže, da dogodki in delovanja posameznikov ali skupin niso zgolj plod racionalnih odločitev, da jih sooblikujejo neformalni odnosi, pravila, obnašanja, negotovost, nereflektirane težnje kot tudi težnja po družbeni prepoznavnosti in vidnosti.

Kategorije »država, trg, podjetje« torej niso nevtralne, temveč družbeno umeščene kategorije s svojim življenjem, zato jih je pomembno raziskati v okviru družbenih odnosov ter v kontekstu vsakdanjega življenja ugotavljati življenjsko dinamiko institucij.

Nina Vodopivec